
H. Lavsky, New Beginnings: Holocaust Survivors in Bergen Belsen and the British Zone in Germany, 1945-1950

Review by: זאב מנקוביץ

Zion / ציון, Vol. (תשס"ה) חוברת א, pp. 134-138

Published by: [Historical Society of Israel/](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70036713>

Accessed: 28/11/2011 02:58

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

בספרה של חגית לבסקי ישנם כמה חידושים הראויים לציון. הספר מתמקד בתהליך השתקמותם של ניצולי שואה באזור הכיבוש הבריטי, שטרם זכה לטיפול מחקרי מקיף. כמו כן, לעומת מחקרים אחרים, העוסקים בנפרד בעקורים היהודים ממזרח אירופה ובהתחדשותן של קהילות ישראל בגרמניה (נושא שחוקרים ישראלים שונים התרחקו ממנו שנים רבות), לבסקי משלבת בין שני הנושאים. היא בוחנת את היחסים הקרובים שנרקמו ביניהם: העקורים הרבים שרוכזו בברגן בלזן (ובמספר מחנות קטנים יותר) ואלה שביכרו לחזור ולבנות את חייהם בערי צפון מערב גרמניה.

לשם כתיבת מחקרה נזקקה המחברת לאוספים עשירים רבים: בישראל – בית הספרים הלאומי, יד ושם, הארכיון הציוני המרכזי, הארכיון המרכזי לתולדות עם ישראל, ארכיון הג'וינט וספריית וינר בתל אביב; באנגליה – הספרייה בסנט אנתוניס קולג', ארכיון ועד השליחים, הסניף האנגלי של הקונגרס היהודי העולמי ועוד; ובגרמניה – בארכיונים המרכזיים והאזוריים המוקדשים לחקר תולדות היהודים בארץ זו.

הספר מבקש לראות בניצולים את נושאי ההיסטוריה של עצמם. לאור ראייה זו הוא בוחן את נושאי דינו: עיצוב המדיניות הבריטית כלפי שארית הפלטה; שחרור ברגן בלזן; התארגנותו של שלטון יהודי עצמי במחנה; ייסודן והתפתחותן של הקהילות החדשות; סוגיות של חברה, כלכלה, חינוך ותרבות; פועלם של ארגונים יהודיים בריטיים, אמריקניים וארץ ישראלים בקרב שארית הפלטה; ומקומה המרכזי של הפוליטיקה הציונית בחיי הניצולים. ספרה של לבסקי מגיע לסיומו עם סגירת מחנה העקורים בברגן בלזן בשנת 1950.

חוקרים מתקשים להגיע להערכה מבוססת של מספר היהודים ששוחררו בשל האנדרלמוסיה ששררה בגרמניה לקראת סוף המלחמה. לפי אומדנה של לבסקי, היו בגרמניה בינוי 1945 כ־85,000 יהודים (ללא אזור הכיבוש הרוסי). מספר זה כולל את 28,000 יהודי גרמניה – רובם לא יהודים מלאים או נשואים ללא יהודים – ו־55,000 יהודים מפולין ומן הארצות הבלטיות. כתוצאה ישירה של המדיניות הנאצית, נותרו בחיים בעיקר גברים, ומספר הנשים היה קטן בהרבה ממספר הגברים. קשישים וילדים צעירים כמעט שלא נותרו בין החיים. עד אוקטובר 1947 התקבצו בגרמניה, באוסטריה ובאיטליה כ־300,000 יהודים. בשנים אלה היגרו כ־15,000 מיהודי גרמניה לארצות הברית, 6,000 זכו ברשיונות עלייה לארץ ישראל, ו־30,000 ביקשו להגיע לארץ בדרכים בלתי לגליות. לעומת המדיניות האמריקנית הליברלית, סגרה בריטניה את הארצות שתחת שלטונה בפני פליטים יהודים ממזרח אירופה. עם קום המדינה בשנת 1948 והכרתו של הנשיא טרומן על מדיניות הגירה חדשה, התרוקנו המחנות בקצב הולך וגובר. כ־100,000 ניצולים ועקורים עשו את דרכם לארצות הברית וכ־200,000 למדינת ישראל. מחנה ברגן בלזן שוחרר בידי הבריטים ב־15 באפריל 1945. כמחצית מ־60,000 האסירים ששוחררו הגיעו למחנה רק שבוע לפני השחרור. בחודשים שלפני השחרור התדרדרו תנאי המחיה במחנה ושיעור התמותה הגיע לממדים קטסטרופליים. עם שחרור המחנה בידי הבריטים היו פזורות בשטחי המחנה כ־10,000 גופות, ובחודש שלאחר מכן נפטרו עוד 13,000 ניצולים ממחלות קשות ומאכילה בלתי מבוקרת. הבריטים עשו מאמצים עילאיים להאכיל את המוני הניצולים ולהושיט להם עזרה רפואית,

וכן לקבור את המתים ולחטא את המחנה. כ-17,000 מן המשוחררים הזדרזו לחזור לבתיהם במערב אירופה, ולקראת סוף מאי 1945, להערכתה של לבסקי, נותרו במחנה קרוב ל-12,000 יהודים, ועוד 8,000 יהודים גרמנים היו מפורזים בערים שבאזור הכיבוש הבריטי.

למרות מאמצי ההומניטריים לאחר השחרור, בהמשך הדרך הייתה מדיניותה של בריטניה כלפי הניצולים המעטים שנותרו באזור שתחת חסותה נוקשה ובלתי מתפשרת. היא סירבה בעקשנות להעניק מעמד עדיף לאלה ששרדו את התופת הנאצית, להכיר בצורכיהם המיוחדים ואף לאפשר גישה נוחה לארגונים בינלאומיים שביקשו לסייע להם. בנוסף לכך הקפידה בריטניה למנוע את כניסתם של פליטים ממזרח אירופה אל אזור הכיבוש הבריטי. כמובן, ברקע הדברים עמדו החששות מפני הפעלת לחץ בנושא ארץ ישראל. ואף על פי כן, כיצד יש להסביר זאת? לדברי המחברת:

למרות הרצון הכן למצוא הסבר רציונלי ואפילו תמים למדיניות באזור הבריטי, יש לומר שאנו ניצבים בפני המשך העוינות העמוקה כלפי היהודים. אף שהבריטים עשו יותר למען היהודים מאשר ארצות אחרות, גם לפני המלחמה וגם במהלכה, המשיכה אנטישמיות חבויה לבעבע מתחת לפני השטח [והיא מסבירה] את התעלמותם המוחלטת מסבלם הייחודי תחת עולם של הנאצים... (עמ' 54).

רבים ממשיכים לראות בשרידי השואה אנשים שדרכם נקבעה בגלגלי ההיסטוריה בלא שייטלו חלק במאורעות – אנשים שבורים שנכנעו ללחצם המניפולטיבי והבלתי אנושי של שליחי ארץ ישראל. גישה זו, התופסת מקום נכבד בכתביהם של חוקרים פוסט־ציונים, הולכת ומתערערת לנוכח מסקנותיהם של מחקרים על תנועת הבריחה ועל התארגנותה הראשונית של שארית הפלטה באזור הכיבוש האמריקני. בשני המקרים היו היזמה והארגון פרי עמלם של הניצולים עצמם, חודשים רבים לפני הופעתם של חיילי הבריגדה ושליחי ארץ ישראל באירופה. יש לומר שהשליחים היו שותפים למפעל הציוני שהקימו שרידי השואה בכוחות עצמם, ולא הם שסדוהו או קבעו את דרכו. ספרה של תגית לבסקי תורם תרומה חשובה נוספת לראייתם של אנשי שארית הפלטה כמי שקבעו את מהלך ההיסטוריה. אכן, כך התלונן על השרידים אחד מעורכי 'פון לעצטן חורבן', שיצא לאור בידי הוועדה ההיסטורית המרכזית במינכן: 'היום (1946) יותר קל לעשות היסטוריה מאשר לכתוב אותה'.

התארגנותם של ניצולי ברגן בלזן לאחר השחרור הייתה ספונטנית ומהירה. מאמצע חודש אפריל 1945 התחילו להתארגן קבוצות שונות, בהנהגת אלה שהגיעו לברגן בלזן ימים ספורים לפני סוף המלחמה, ולקראת סוף אפריל גובשה נציגות יהודית ארעית. ועד יהודי זמני בראשותו של יוסף רוזנפוט התחיל לפעול כבר שבועיים אחרי שחרור המחנה. ביוני הצטרף אליו גורברט וולהיים, איש ליבק, שהיה לסגנו של רוזנפוט ולמנהיגם של יהודי גרמניה. 'התארגנותם של העקורים היהודים בברגן בלזן הייתה אפוא תופעה ספונטנית, שהולידה מערך חדש של מנהיגים, ללא ניסיון קודם אך עם רקע אידאולוגי ורוחני משותף'. ההרכב האנושי של הוועד היה מגוון מאוד ורק מקצת חבריו היו ציונים. ואולם, תנאי המחיה הקשים והניסיונות החוזרים ונשנים של הבריטים להצר את צעדיהם הפכו את הציונות לכוח מלכד בהתמודדותם עם המציאות הקשה. אנשי ציבור שהגיעו למחנה באותה תקופה מעידים על הרוח הציונית החיונית שמילאה את הפעילות החינוכית והתרבותית שיוזם הוועד הזמני. בעקבות מגמת הוועד המרכזי של היהודים המשוחררים במינכן להגביל את פעילותו לאזור הכיבוש האמריקני, החליטו מנהיגי ברגן בלזן לכנס קונגרס משלהם בסוף ספטמבר 1945. בקונגרס השתתפו

210 נציגים של 40,000 היהודים שחיו בארבעים ושניים מחנות וקהילות, ואליהם הצטרפו אורחים מיהדות אנגליה, נציגי הג'וינט ואנשי הבריגדה היהודית. נושא ארץ ישראל היה אחד הנושאים המרכזיים בדיונים ושימש סמל לתקוות בעתיד. הקונגרס בחר ועד מרכזי קבוע, שבראשו עמדו רונזופט וולהיים, והונחו היסודות להקמת ארגון מורחב, שידאג לצורכי הניצולים ויוביל את המאבק הציבורי לעלייה חופשית.

לפני עלייתם לשלטון של הנאצים חיו בגרמניה 560,000 יהודים. בשנת 1941, משלא ניתן היה להגר עוד, נותרו בה כ-150,000, ורובם מצאו את מותם במחנות במזרח אירופה. קרוב ל-20,000 הצליחו לשרוד על אדמת גרמניה ועוד 9,000 ניצלו בטרוינשטט. לבסקי מתארת את הניסיונות ההתחלתיים לחדש את חיי הקהילות היהודיות – בדיסלדורף, בהמבורג ובהנובר. מדובר ביהודים מבוגרים שקצתם המירו את דתם והיו נשואים ללא יהודים ובעזרתם הצליחו להינצל. אנשים אלה – חולים, חסרי כול ובדרך כלל ערירים – ביקשו להמשיך את ימיהם בשקט ובשלווה במקומות מגוריהם. ואולם, במציאות האכזרית של גרמניה המשוחררת הבינו אותם יהודים, שחיפשו את החום האנושי ואת הסיוע החומרי של אחיהם היהודים – ולהערכתה של לבסקי הם לא היו הרוב – שהם חייבים להתארגן כדי לעזור לעצמם. מתוך יזמות מקומית אלה קמה באזור הכיבוש הבריטי עד תחילת 1946 רשת של קהילות יהודיות קטנות שהיו מורכבות גם מיהודי גרמניה וגם מעקורים.

הוועד המרכזי שנבחר בספטמבר 1945 ראה את עצמו – בלי להצהיר על כך במפורש – כנציגם של כל היהודים באזור הכיבוש הבריטי ללא הבדלים תרבותיים, חברתיים או פוליטיים. לפי תיאורה של לבסקי, נשא הוועד המרכזי אופי ריכוזי, שנומק כתגובה הכרחית לתנאים הקשים, ללחץ הבריטי ולעוינות הגרמנית. תביעה זו לניהול בלעדי של ענייני היהודים, כלפי פנים וכלפי חוץ, הייתה לדעת המנהיגות הדרך היחידה להתגבר על כל המכשולים ולנהל מאבק ממושך וממושע על האינטרסים החיוניים של הקרבנות הראשיים של הנאצים. מאבק זה התנהל בכמה חזיתות: נגד המדיניות של 'הפרד ומשול' של הבריטים, נגד האדישות של השלטונות הגרמניים וגם נגד מעורבות יתר של ארגונים יהודיים עולמיים בענייני שארית הפלטה. במקרה האחרון נסבו רוב הוויכוחים על תפקידה של הנציגות היהודית הנבחרת בתכנית סעד ובחלוקת האספקה שתתחיל העולם היהודי לניצולים. הוועד המרכזי לא הצליח להשיג את כל מבוקשו, אבל עלה בידו, לפי הערכתה של לבסקי, לבסס לעצמו אחיזה בכל תחומי הפעילות הציבורית באזור – המערכות הכלכליות, שירותי הבריאות, התרבות והחינוך, הרבנות הראשית, המשטרה היהודית והנצחת השואה.

בסוף 1946 החליטה ממשלת בריטניה לאפשר את עלייתם של 375 עקורים מדי חודש בחודשו כדי לצמצם את מספרם של הניצולים באזור. הקבוצה הראשונה, שמנתה 400 איש, יצאה לדרכה באפריל 1947. עד מאי 1948 הגיע מספר העולים הללו ל-6,000. לאמיתו של דבר, כפי שמגלה לבסקי, רק 3,000 היו מאזור הכיבוש הבריטי, ו-3,000 צעירים מהאזור האמריקני, בגיל של שירות צבאי, הוכנסו לרשימות בידי השליחים.

במשך כל התקופה הזאת המשיך הוועד המרכזי לנהל מאבק עיקש על הכרתם כנציגם הלאומי של כל היהודים באזור הכיבוש הבריטי. ואולם, רק עם החלטת האו"ם בכ"ט בנובמבר 1947 על חלוקת ארץ ישראל הרפו הבריטים מהתנגדותם לשאיפות הוועד, ובו בזמן, באופן אירוני, התחיל להיפרם הקשר הארגוני בין יהודי גרמניה לבין העקורים ממזרח אירופה. יהודי גרמניה חתרו לקראת התארגנות עצמאית יותר ואילו השרידים במחנות החלו לבחון את האפשרויות ליציאתם מגרמניה,

ומסוף שנת 1948 התמקדו בחיסול המחנות. ממאי 1948 עד יוני 1949 עלו 57,000 עקורים למדינת ישראל ו-13,000 היגרו לארצות הברית. בסוף 1950 הוקם הוועד המרכזי של היהודים בגרמניה, ותפקידו הראשון היה לטפל בהחזרת רכוש יהודי, פרטי וציבורי, ולפתוח במשא ומתן עם ממשלת גרמניה על גובה הפיצויים לקרבנות הנאצים.

הספר בוחן נושאים נוספים. תחת הכותרת 'אונזער דיראט ארעי', ביטוי שבא לשקף את הבנתם העצמית של השרידים, מציעה לנו לבסקי דיון מעניין על חיי היומיום בברגן בלזן, החל משאלות של תזונה ובריאות, דרך ההתמודדות עם צפיפות הזיור ובעיות הפרנסה וכלה בפעילות התרבותית הענפה במחנה. 'אונזער שטימע', שהופיע לראשונה ביולי 1945 ושימש ביטאנו הרשמי של הוועד המרכזי, היה צריך להתחרות עם עיתונות מפלגתית ערנית. חוץ מאגודת ישראל, שמיתנה את גישתה האנטי ציונית, מילאו כל המפלגות האחרות, שייצגו קשת רחבה של הפוליטיקה הציונית, תפקיד מרכזי בחיי השרידים. מאמצים רבים הושקעו בחינוך, בהכשרה מקצועית ובחיי התרבות של המחנה: תאטרון, קולנוע, ספרייה מרכזית ופעילות ספורט. הצורך בחברות, בחום אנושי ובאהבה הביא הרבה זוגות להינשא, ושיעור הילודה היה גבוה מאוד, בדומה לאזור האמריקני. צעירים יותר מצאו חום וסולידריות מעין משפחתית בתנועות הנוער בכלל ובקיבוציהן בפרט. מבחינה חיצונית מצביעה תמונה זו על סממנים רבים של קהילה מן השורה, אך לאמיתו של דבר נוצרה מציאות חריגה ויוצאת דופן, בשל צלקות העבר ואילוצי ההווה – הצפיפות, חיי התלות בארץ אויב, הניתוק מן האוכלוסייה הסובבת והעוינות הבריטית. והערה נוספת: יש להצטער על כך שלפנינו היסטוריה ארגונית בעיקרה, שלא הקדישה מקום נרחב לניסיונותיהם של הניצולים להבין את אשר נפל בחלקם ולהתמודדותם עם השלכותיה של שואת יהודי אירופה. הציונות של שארית הפלטה הייתה אמנם פונקציונלית, כמינוח של לבסקי, אבל גם הרבה יותר מזה.

בהערות הסיכום שלה מצביעה תגית לבסקי על שתי גישות לתפקידה של שארית הפלטה במעבר ההיסטורי שבין השואה לתקומת ישראל: גישה אחת מטעימה את ניצולם הציני של שרידי השואה בידי שליחי ארץ ישראל, ואילו גישה אחרת רואה אותם כקבוצה של אנשים שלמדו על בשרם את לקחי השואה והפכו את המאבק על מדינה יהודית לעניין אישי ולשליחות קולקטיבית. לדעתה, שתי הגישות לוקות בחסר, שכן מדובר, ראש לכול, ביצירה ספונטנית שהתגבשה בתנאים הקשים של השהייה במחנות העקורים אחרי המלחמה. 'החיים במחנות היו חממה [לגיבושה של] זהות יהודית לאומית חדשה'. היה צורך לעצב דרכי ניהול וערכים מובילים לקהילות הללו, והאתוס הלאומי הוא אשר נתן מענה לזיכרונות העבר, לאילוצי ההווה ולשאיפה לחזרה לחיים נורמליים בעתיד. יש לציין שהגורמים השונים נקטו צעדים רבים לקראת השגת מטרות אלה בעוד הניצולים שוהים על אדמת גרמניה: שיפור מראה המגורים, פרנסה זמנית, רכישת מקצוע ומעל הכול – חידוש חיי המשפחה והדאגה לילדים. באותה רוח אפשר לטעון, שהמסגרות הפוליטיות שמילאו את חיי שארית הפלטה העניקו לרבים תמיכה רגשית ומילאו תפקיד חשוב בשיקומם.

הדגש של לבסקי על תגובותיה של שארית הפלטה לאתגרי החיים במחנות העקורים מעשיר את הדיון על ציוניותם של ניצולי השואה במרכז אירופה. אני, מצדי, עדיין סבור שהצלקות הנוראיות של תקופת השואה נותרו גורם דומיננטי בעולמם הפנימי של אנשי שארית הפלטה ובקביעת התנהגותם הציבורית. ההצלחות המרשימות של אנשים אלה נקנו בייסורים והיו פרי מאבק מתמשך בין חושך השכול לבין אור התקווה. חשוב לציין שהמאבק הזה לא הוכרע סופית לא אז ולא בהמשך הדרך.

הניסיון לשמור על איזון נפשי תבע השקעה מתמדת ותעצומות נפש גדולות. כלומר, אין להבין את התנהגותם של העקורים היהודים, אפילו במקרים של התעלמות מודעת מנטל העבר, בלי לקחת בחשבון את ההשפעה הגלויה או הנסתרת של זיכרונות האימה ושל תוצאותיה.

ספרה של חגית לבסקי תורם תרומה נאה להרחבת הבנתנו את התקופה הקצרה שבה מילאה שארית הפלטה תפקיד מכריע בהיסטוריה היהודית המודרנית. בהקשר זה יש לציין את ההתעניינות ההיסטורית הגוברת בתקופה זו במרכז אירופה ובמערבה.

זאב מנקוביץ